Олександр ЛУКАШУК

Краєзнавство на Шепетівщині

Батьківщина для кожного з нас бере свій початок від тепла рідної домівки, тихої материнської пісні, чистої, як краплина роси, рідної мови. І де б ми не знаходились, куди б не пролягли наші життєві шляхи, в думках і спогадах завжди повертаємось до тих місць.

Та щоб по-справжньому любити рідний край, його треба добре знати. Це знання не лише підносить і звеличує людину, розширює її світогляд, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколіннями нинішніми і прийдешніми.

Шепетівське краєзнавство має глибоке коріння й давні традиції, вагомі здобутки і гарні перспективи. В його становлення та розвиток у різні часи внесли чималий вклад краєзнавці Т. Стецький [1], В. І. Перговський і А. Д. Сендульський [2], М. Теодорович [3], В. Б. Антонович [4; 1-132], С. С. Гамченко [5; 3-7], М. К. Каргер [6; 39-41], Голєв В. М. [7; 606-636] і інші.

Багато зроблено у розвиток краєзнавства у Шепетівському районі в 20-ті роки XX ст.. В. І. Кочубеєм (1888-1937). Народився він в селі Жижниківці (нині село Білогірського району Хмельницької області) в селянській родині. У 1905 році закінчив учительську семінарію. З 1906 року Володимир Іванович працював учителем початкових та старших класів. З 1908 по 1913 рік навчався в учительському інституті. В цей час він публікує краєзнавчі дослідження на сторінках газет «Вісті Волинського губернського земства» і «Нове життя для всіх». З 1919 по 1922 роки Володимир Іванович служив у Червоній армії. З жовтня 1923 року він працює учителем професійно-технічної школи в м. Славута. Наприкінці 1923 року був обраний членом районної комісії з перевірки іспитів. З 1926 року Володимир Іванович стає уповноваженим Всеукраїнського археологічного комітету по Шепетівській окрузі та Київської крайової інспектури для охорони пам'яток культури на Шепетівщині. У жовтні 1926 року він заснував та очолив Шепетівський окружний краєзнавчий музей у м. Славута. Спочатку ставлення до нього з боку місцевої влади було доволі байдужим, проте з 1928 року ситуація змінилась на краще. При музеї розпочало діяти наукове товариство при ВУАН, яке заснував і пізніше очолив В. І. Кочубей. [8]. Товариство згуртувало навколо себе фахівців з різних галузей наук, лікарів, учителів, студентів та інших [9]. Тоді ж було засновано низку краєзнавчих гуртків у містах та селах Славутського, Полонського, Красилівського, Шепетівського (колишнього Су-

дилківського), Ізяславського та Білогірського (колишнього Ляховецького) районів (нині всі райони Хмельницької області) [10]. До них залучались учні, робітники, селяни. Члени товариства, серед них М. Савицький, М. Рафальський, М. Круліковський, П. Росіневич [11; 97] , популяризували історію Шепетівщини у місцевих часописах, вміщували свої краєзнавчі статті у «Бюлетні Шепетівської інспектури народної освіти» та «Записках Шепетівського Наукового при УАН Товариства» тощо [12; 50].

Музей був зв'язаний з Всеукраїнським археологічним комітетом, Всеукраїнським історичним музеєм та іншими центральними установами, проводив обмін експонатами з Лаврським заповідником, здійснював наукові експедиції. В своїй роботі музей ставив перед собою завдання вивчити всі сторони життя Шепетівщини, історію, археологію, етнографію, народний побут краю. Так, 1927 по 1929 роки В. І. Кочубей ініціював проведення під науковим керівництвом професорів С. Гамченка та О. Безбородька двох геологічних та двох археологічних експедицій. Пізніше, разом з нечисленним колективом, Володимир Іванович збирав пам'ятки українського мистецтва, що були при церквах, костьолах, досліджував килимарство, гончарство, іконографію регіону. У 1928-1929 роках музей відвідали 3950 чоловік. Проте відсутність належного приміщення, відірваність від окружного центру, брак персоналу та асигнування на дослідну роботу створювали несприятливі умови для роботи музею і наукового товариства. Саме тому у 1929 р. було прийнято рішення про переведення музею з Славути до Шепетівки та забезпечення його належним приміщенням [13]. Однак тут музей проіснував лише до 1930 року [14]. За невеликий час свого існування співробітники музею видали ряд наукових праць. Серед них праці В. Кочубея «Археологічне обстеження берегів р. Горинь»(1928 р.), «До реєстрації археологічних першоджерел на Шепетівщині», «Довідник Шепетівщини», «Екскурсант Шепетівщини» (Шепетівка, 1929), М. Круліковського «Хоровитість призовників Шепетівщини» (1927 р.), того ж автора «Санітарна характеристика шкільних будинків на Шепетівщині та устаткування їх» (1929 р.), «Загальна характеристика житлових приміщень для учителів на Шепетівщині», «Характеристика селянського житлового будівництва на Шепетівщині», М. Рафальського «Смолярна промисловість та запаси сировини для неї в районі Славутського лісництва» (1928 р.), П. Росіневича «До питання про харчування сільського населення» (1928 р.), М. Савіцького «С. Цвітоха. Загальна характеристика економічного стану села лісової смуги на Шепетівщині (на 1 січня 1928 р.)» та інші. Праці членів товариства друкувались в «Записках Шепетівського Наукового при УАН Товариства» або видавались окремими брошурами [15; 97].

Проте перетворення краєзнавчого руху наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. у масове явище, звернення його до джерел народної самосвідомості народу не вписувалося у плани сталінського тоталітарного режиму. В 1930 р. Всеросійська конференція своєю ухвалою вивела центральне бюро краєзнавства з-під опіки Академії наук, а на місцях товариства були підмінені краєзнавчими бюро. Практично позбавлені підтримки з боку уряду й академічних установ, видавничих можливостей, наукові товариства та їх осередки невдовзі припинили своє існування, масовий краєзнавчий рух став занепадати. До середини 30-х рр. були ліквідовані також бюро краєзнавчих організацій на місцях [16; 511].

Було безпідставно звинувачено й репресовано значну кількість наукових кадрів, організаторів місцевих краєзнавчих досліджень, вихованців окружного музею (1926-1930 рр.) [17].

1 вересня1937 року Кочубей Володимир Іванович був заарештований за місцем проживання на околиці м. Москви за звинуваченням у контрреволюційній діяльності.

21 листопада 1937 року Кочубей В. І. засуджений до розстрілу Трійкою при УНКВС по Московській області за контрреволюційні наклепи на керівництво радянського уряду, захист розстріляних ворогів народу та за готовність «к совершению террористических актов». 8 грудня 1937 року страчений у Москві.

Реабілітований Володимир Іванович в січні 1961 року [18].

Багато зроблено для розвитку краєзнавства на Шепетівщині Терещуком Костянтином Івановичем та його сином Леонідом Костянтиновичем. Закохані в рідний край, вони з любов'ю творчо вивчали його минуле і сьогодення, турбуючись про відродження і розвиток кращих традицій краєзнавства.

Костянтин Іванович Терещук народився в с. Коськів Шепетівського району Хмельницької області (за іншими даними, народився у с. Губин Старокостянтинівського району Хмельницької області). Помер 20 серпня 1986 р. Учасник Великої Вітчизняної війни. У 1948 році закінчив історичний факультет Нікопольського педагогічного інституту. В 1948-1956 рр. викладає історію в с. Гриців, з 1956 по 1986 роки – в селі Коськів Шепетівського району Хмельницької області, організатор сільського музею. [19; 373].

Людина з широким кругозором, він володів кількома іноземними мовами (англійською, німецькою, польською). Вчитель – новатор з унікальним поєднанням таких професійних якостей, як археолог, лінгвіст, художник, портретист, антрополог, реконструктор, про що свідчать численні публікації, вміщені на сторінках місцевої і республіканської преси, в наукових виданнях.

Археологічні дослідження К. І. Терещуком проводилися на території південної Волині і частково на Поділлі (сучасні Вінницька, Житомирська, Хмельницька області) і були здійснені дослідження історії сіл Пилява, Грошівка, Губин, Остропіль, Кудинка, Ладиги, Самчики, Велика Шкаріка, Корчик, Судилків, Городище, Городнявка, Великий Чернятин, Сахнівці, Красносілка, Коськів, Ленківці, Пасічна та ін. Хмельницької обл.; Троща, Попільня, Вчорайше, Махнівка, Печанівка, Великі Деревичі, Миропіль, Стара Котельня, Райковці, Городиське Житомирської області; Божинці, Дяківці, Забужжя і ін. Вінницької області.

Показовими і цінними для даних досліджень і реставраційних робіт є ілюстрації – реконструкції міст XIV-XVII ст.ст. Старокостянтинова, Ізяслава, Межибожа, Проскурова, Сатанова, Грицева, Острога, Островоля, Луцька, Бара, Жванця, фортеці Хотин і ін. [20; 53].

На основі археологічних обстежень К. І. Терещуком досліджені давньоруські міста Полонний, Городок, Деревич, Колодяжин, Губин, Ізяслав, Гриців і інші і виконано їх реконструкцію. Вивчаючи в такий спосіб міста Болохівської землі, а також на основі писемних джерел, вітчизняних і зарубіжних, К. І. Терещук вперше локалізував це загадкове князівство, яке існувало почасти на територіях теперішніх Вінницької, Житомирської і Хмельницької областей [21; 164-175]. Це дослідження привертає увагу вчених-дослідників, і за їх же оцінкою виконано на високому науковому рівні.

Плани багатьох давньоруських городищ, виконані К. І. Терещуком, подані до Зводу археологічних пам'яток України.

Про цінність археологічних досліджень, які проводив К. І. Терещук, красномовно засвідчує вміщення матеріалів цих досліджень у республіканському міжвідомчому збірнику наукових праць «Археології» № 49 1985 рік під назвою «Багатошарове поселення в Хмельницькій області».

В цьому ж році К. І. Терещук брав участь у VI Подільській історико-краєзнавчій науковій конференції, де аргументував виникнення міста Ізяслав (нині райцентр Хмельницької області) не в X, а в XII віці, по – друге – довів, що залишки давньоруського міста є і зараз в старому місті нинішнього Ізяслава, а не біля села Городище Шепетівського району, як припускав професор М. К. Каргер [22].

В цей же час К. І. Терещук працював над створенням музею села Коськів.

Костянтин Іванович працював у Шепетівському краєзнавчому музеї, подав допомогу в оформленні відділів експозиції у музеях сіл Ладиги, Городище, міста Старокостянтинів. Обізнаний у справі анатомії і фізіології, оволодівши методикою М. М. Герасимова, К. І. Терещук відтворив кілька облич, фотографії яких експонуються в музеї історії села Коськів.

Увагу відвідувачів музею привертає два портрети під назвою: «Антський цар Буж (Бож)» і «Ізяслав Мстиславович (XII ст.)», створені в 1984 р. Слід сказати, що це – унікум масштабів не тільки України, адже спроба створення образів цих історичних осіб зроблена вперше.

Серед портретної галереї, створеної К. І. Терещуком, також портрети Костянтина і Януша Острозьких, Семена Палія, Хмельницького, Наливайка. Про майстерність К. І. Терещука як художника, свідчить ряд полотен: «Звільнення села Коськів 6 березня 1944 р.», «Звільнення села 8 березня 1944 р.», «Козацький шлях» та інші [23; 53].

З історії краю Костянтин Іванович опублікував 45 праць [24; 373].

Сьогодні справу батька продовжує син Леонід Костянтинович, історик-краєзнавець Хмельниччини, музеєзнавець. Народився він 29 жовтня 1956 року в с. Коськів Шепетівського району. У 1978 році закінчив історичний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. З 1978 року працює вчителем історії (нині вчителем-методистом) середньої школи у селі Коськів.

Досліджує головним чином історію Шепетівщини. Займається археологією. Також працює на громадських засадах у музеї села. Опублікував з історії краю більше тридцяти праць [25; 66-67].

Після здобуття Україною державної незалежності краєзнавча робота на Шепетівщині активізувалася. Важливим кроком у дослідженні Південно – Східної Волині стало проведення в жовтні 1994 р. IV міжнародної наукової краєзнавчої конференції «Велика Волинь: минуле і сучасне» в м. Ізяслав. На ній різноманітні проблеми краю розглядаються майже у 200 доповідях та повідомленнях. З них особливу увагу потрібно звернути на дослідження шепетівських краєзнавців Кочанівського М. М., Островської Т. А. та Павлюка В. В., Кіпрана М .Ф., Ратича Л. С., Одуда Б. М., Терещука Л. К.

Продовженням краєзнавчого руху стали підготовка та проведення в 1995 р. регіональної конференції «Південно-Східна Волинь: наука, культура і освіта» в м. Шепетівка.

Справжнім літописом Шепетівщини, її своєрідною енциклопедією стала районна газета «Шепетівський вісник». На її сторінках на протязі всього існування друкувався і друкується великий матеріал про різні сторони життя нашого краю. Особливий інтерес становлять публікації місцевих краєзнавців: О. П. Царика, О. Л. Лукашенка, В. Я. Скрипник, В. Осінського, В. В. Нитки, Юхимович Л. Д. та ін. В їхніх статтях досліджуються історії сіл Шепетівського району та міста Шепетівки, події Великої Вітчизняної війни, маловідомі сторінки історії краю і т. п.

Слід сподіватися, що нові дослідження принесуть нові матеріали і коло краєзнавців буде розширюватися, а розробка окремих краєзнавчих тем поглиблюватись.

Джерела та література

1. Stiecki T. Wołyń pod wzgledem statystycznym, historycznym I archeologicznym. – Lwjw, 1864. – T. 1.

2. Переговский В. И. Местечки Заславского уезда: Славута, Шепетовка, Сулилков, Грицев, Белогородка,Корница, Лабунь и селения: Городище, Поляховое, Зеленцы // Волынские епархиальные ведомости. – 1868. – № 89-91; Сендульский // Материалы для историко-статистичиских описаний православных церквей и приходов // Волынские епархиальные ведомости. – 1874-1882.

3. Теодорович Н. И. Историческое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Почаев, 1893. – Е.3. – 700 с.

4. Археологическая карта Волынской губернии // Труды XI археологического съезда в Киеве. – М., 1901. – Т.1.

5. Гамченко С. С. Досліди археологічні 1927 р. на Шепетівщині // Записки Шепетівського наукового при УАН товариства. – 1929.

6. Каргер М. К. Древнерусский город Изяславль в свете археологических исследований 1957-1964 гг. // Тезисы доклада советской делегации на Международном конгрессе славянской археологии. – М., 1965.

7. Голєв В. М. Шепетівка, Гриців // Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька обл. – К., 1971.

8. http://www.perspekt.org.ua/articles/871?cal_month=12&cal_year=2010.

9. http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Slavuta/EthnoNational.html.

10. http://www.perspekt.org.ua/articles/871?cal_month=12&cal_year=2010.

11. Павлюк В. Шепетівське наукове товариство та його досліди на теренах Південно-Східної Волині в 20-х рр.. ХХ ст. // Дивокрай. – Хмельницький, 1995. – Випуск перший.

12. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. – Кам'янець-Подільський, 1993.

13. http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Slavuta/EthnoNational.html.

14. http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Slavuta/Historiography.html.

15. Павлюк В. Шепетівське наукове товариство та його досліди на теренах Південно-Східної Волині в 20-х рр. ХХ ст.. // Дивокрай, випуск перший. – Хмельницький, 1995.

16. Теодорович А. Ю. Історико-краєзнавча діяльність основних наукових осередків Східного Поділля у 20-х роках ХХ століття // Матеріали Х-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Камянець-Подільський, 2000.

17. http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Slavuta/Historiography.html.

18. http://www.perspekt.org.ua/articles/871?cal_month=12&cal_year=2010.

19. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. – Кам'янець-Подільський, 1993.

20. Терещук Л.К. Дослідник і краєзнавець Поділля Терещук Костянтин Іванович // Духовні витоки Поділля: творці історії краю (Матеріали міжнародної науково-практичної конференції). – Кам'янець-Подільський, 1994.

21. Терещук К. І. До питання про локалізацію Болохівської землі // Дослідження з слов'яно-руської археології. – Київ,1976.

22. Терещук К. І. До історії м. Ізяслав // Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1985.

23. Терещук Л. К. Дослідник і краєзнавець Поділля Терещук Леонід Костянтинович // Духовні витоки Поділля: творці історії краю (Матеріали міжнародної науково-практичної конференції). – Кам'янець-Подільський, 1994.

24. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. – Кам'янець-Подільський, 1993.

25. Царик О. Відомі люди з Шепетівщини. – Шепетівка, 1997.